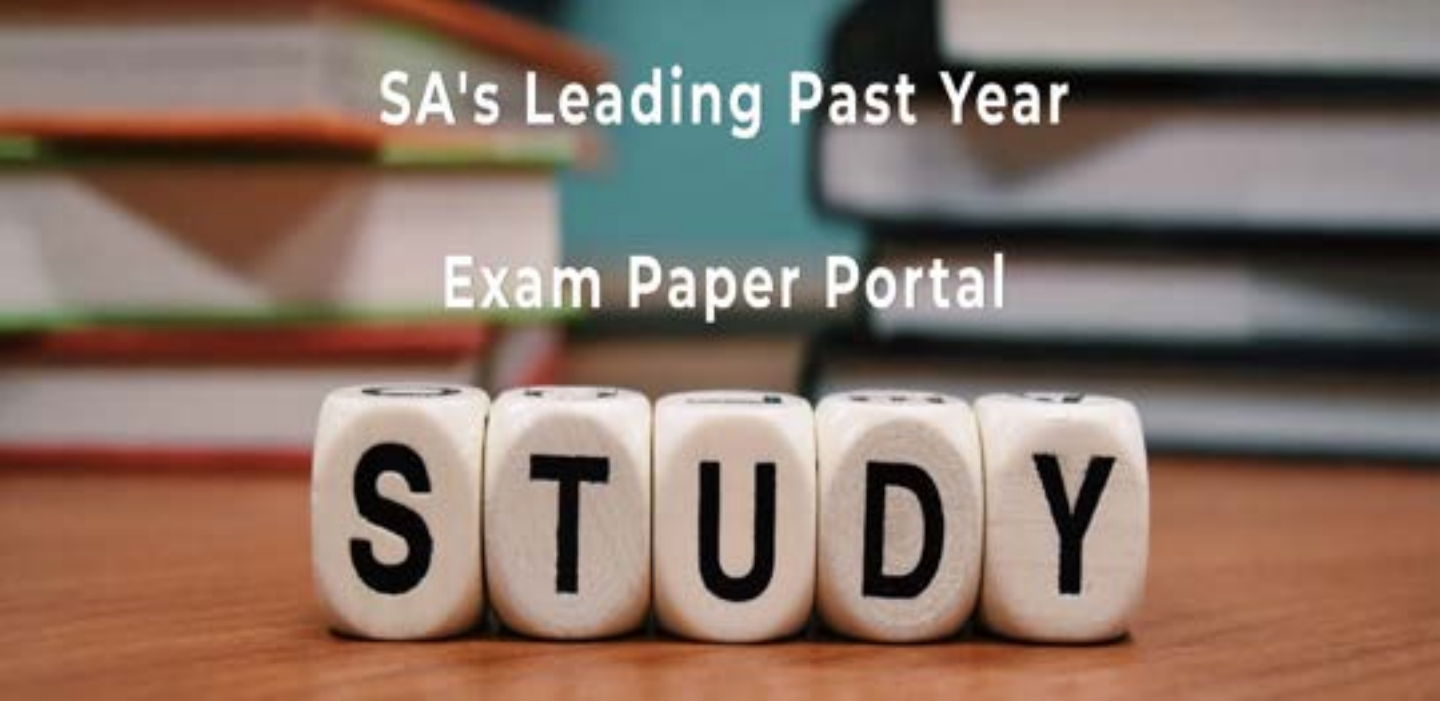

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies ☺

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2013

MADUO: 70

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 10.

DITAELO

1. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo di le THARO.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshosobanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(30)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.

3. Araba dipotso TSOTLHE.

4. Simolola karolo e NNGWE le e NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.

5. Thala mola morago ga karolo e NNGWE le e NNGWE.

6. Dinomoro tsa dikarabo di tlhagelele jaaka di ntse mo pampiring ya dipotso.

7. Tlogela mola mo magareng a dikarabo tsa gago.

8. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.

9. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO

POTSO 1

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Lehuma, botlhokatiro, bosenyi, tshotlego le tlala di ka bo di dirile gore *Matimba Mabonda* a nne le lebaka la go itlhoboga mo botshelong. Mosimane yo wa dingwaga di le 18, o nnile le dikgwetlho tse dintsi mo botshelong le mo dithutong tsa gagwe mme o ne a atlega le fa go ne go na le mathata fale le fale. Mo dingwageng tse tlhano tse di fetileng, Mabonda o ne a tsoga ka 04:30 mo mosong letsatsi le lengwe le le lengwe a tshwara setimela go ya sekolong. Maabane o ne a tshwara setimela go ya go utlwa ka dipholo tsa gagwe tsa bofelo jwa ngwaga. Mogokgo le morutabana wa sekolo sa Boitseanape sa *Almont* mo Soweto, ba ne ba mo itsise fa a bone dinaledi di le tharo mo dirutweng tsa Marematlou. Mo motseng wa *Gasmere*, lekawana le, le nna mo mogwaafatsheng wa phaposi e le nngwe le batsadi ba gagwe ba ba sa direng le monnawe wa mosimane. Ba na le motlakase fela, ga go na metsi, ba bona thuso go tswa go balosika.

Mo mathateng le dikgwetlho tsotlhe tse moithuti Mabonda a kopaneng le tsona, o kgonne go bona dinaledi mo dirutweng tse: Setsonga, Mmetshe, Thuto ya Botshelo, Thekenoloji le Disaense. Letsatsi le a neng a tshwanetse go ya go kwala Seesimane o ne a tsamaya sekgala se seleele ka maoto go ya sekolong. 'Ke ne ka gaelelwa mo setimeleng se ke neng ke se palame mo mosong wa letsatsi leo. Ka tswa mo setimeleng kwa seteišeneng sa *Midway,* ka tsamaya letsatsi lotlhe ka dinao go ya sekolong. Fa ke ne ke sa tsamaye ka dinao ke ka bo ke sa kgona go kwala gonne dipalangwa di ne di seyo. E ne e le pampiri e ke sa e itseng sentle.' A bolelela lokwalodikgang lwa Moagi. *Mabonda* o bone 'B' mo serutweng sa Seesimane le fa a tsene thari kwa sekolong e bile a lapile mo go maswe ka ntlha ya go tsamaya ka dinao sebaka se seleele thata. Le fa go ne go na le dikgwetlho le dipatikego mo botshelong jwa gagwe, o ne a itse se a se batlang, o ne a tlhoafalela se a se batlang ka dinako tsotlhe, o ne a sa nyeme mooko. O ne a ipolelela gore o tlaa dira ka natla, a ithuta thata, a lala a sa robala, a nwa kofi. Bothata jwa gagwe ke gore o ne a se na lefelo le le siameng la go ithuta, o ne a sala kwa sekolong fa ba bangwe ba ya gae mme se sa mo thusa thata mo go ithuteng. A re: 'Ke ne ke tlwaetse go tswa bosigo ka ura ya borobedi ka setimela mme ke fitlhe ka ura ya bolesome, ke ithute go fitlha ka ura ya bobedi mo mosong.'

O ne a phakelela kwa sekolong go tshwara dithutotlaleletso tsa mo mosong tsa ura ya bosupa. A re: 'Ga ke gopole ke ijesa monate le ditsala tsa me. Se ke neng ke se dira ke go ithuta, go ithuta fela.' Mabonda o na le tsholofelo ya go bona madi a thuso go ya go ithutela tsa Boenjeneri kwa Yunibesithing ya Kapa. 'Ke ne ke tlhakane tlhogo fa ke amogela dipholo tsa me, ke ne ke sa itse gore ke solofetse eng fela ke ne ke di itumeletse.' Go moithuti yo wa Marematlou, e nnile ngwaga wa tuelo wa go itima monate le ditsala. 'Mo dingwageng tse di fetileng go ne go le boima, go bontsha e kete ke tshela matshelo a le mabedi, fela ke a itumela gonne go fedile.'

Ga jaanong o batla go keteka le go itumelela katlego ya gagwe le balosika le ditsala. Rraagwe, e bong *Bene*, o ipela ka katlego ya ngwana wa gagwe. A re: 'Ke itumetse thata fa a dirile sentle mme ke eletsa fa ke ka bo ke na le madi a go mo isa Yunibesithing.' Morutabana wa gagwe e bong Rre Telele o tlhalositse fa Mabonda e ne e le ngwana yo o dirang ka thata e bile a ikokeletsa nako. O gateletse fa e ne e le ngwaga o o thata mo baithuting mo sekolong morago ga go tlhokafalelwa ke moithuti yo o neng a bona dikgobalo tse di masisi tsa go thulwa ke sejanaga sa seopedi sa mmino.

[*Lokwalodikgang lwa Moagi,* 6 Ferikgong 2011]

1.1.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Ka gale Mabonda o ne a dirisa ... go ya sekolong.

A peretshitswana
B dinao tsa gagwe
C setimela
D thekisi (1)

1.1.2 Ke eng se se ka bong se dirile gore *Mabonda* a itlhoboge mo thutong? (1)

1.1.3 Fa mesola e le meraro ya go itima monate le ditsala fa o le moithuti. (3)

1.1.4 Naya lebaka le le neng le dira gore *Mabonda* a nne mo mogwaafatsheng wa phaposi e le nngwe le batsadi ba gagwe. (2)

1.1.5 Ke goreng *Mabonda* a ne a sa ijese monate le ditsala? (2)

1.1.6 Tlhagisa maikutlo a gago mabapi le tsamaiso ya sekolo sa Boitseanape sa *Almont*? (2)

1.1.7 O ithutile eng ka ga botshelo jwa moithuti a tshwana le *Mabonda*? (2)

1.1.8 Fa o ne o nna le batsadi ba gago mo mogwaafatsheng wa phaposi e le nngwe jaaka *Mabonda*, o ne o ka dira eng? (2)

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[*Setswana Tota,* Serobatse ME le ba bangwe]

1.2.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Mosola wa go ya bojale le bogwera ke go ...

(a) tsenela kgaisano ya bommabontle.
(b) rupisiwa, ka go ithuta tsa botshelo ka kakaretso.
(c) tshaba tshotlego kwa gae.
(d) tsamaya le dinako. (1)

1.2.2 Ke eng se se dirang gore temana e e fa godimo (1.1) le setshwantsho (1.2) e nne diyathoteng di bapile? (1)

1.2.3 Ke bomang ba ba tshwanetseng go ithutela setso sa mofuta o o tlhagelelang mo setshwantshong se? (2)

1.2.4 Basimane le basetsana ba ba alogang kwa sekolong sa mofuta o, ba bidiwa eng? (1)

1.2.5 A setshwantsho se, se tserwe motshwantshi a le gaufi kgotsa a le kgakala? (2)

1.2.6 A go siame gore batho ba patelediwe go latela mofuta o, wa setso? (2)

1.2.7 Go ka dirwa eng go efoga dintsho tse di itemogelwang kwa teng gompieno? (2)

1.2.8 A go sa ntse go le botlhokwa go ya bogwera kana bojale? (2)

1.2.9 Ke seabe sefe se Lefapha la Boitekanelo le ka se dirang go tokafatsa maemo mo go lateleng setso sa mofuta o? (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO

POTSO 2

Buisa temana e e fa tlase ka kelotlhoko. E tlhagisa maitsholo a baithuti mo diyunibesithing. Mokwadi o sedimosa ditlamorago tse baithuti ba tshwanetseng go di efoga fa ba rometswe dikolong.

ELA TLHOKO: O tshwanetse go dira tse di latelang:

- Sosobanya o dirisa mafoko a gago ka ga se mokwadi a se tlhagisang mabapi le **dikgwetlho tse baithuti ba rakanang natso kwa diyunibesithing**. Boleele e nne mafoko a a ka nnang 80–90.
- Kwala ka temana kgotsa ka dintlha.
- Tshosobanyo e se ka ya newa setlhogo.
- Kwala **palo ya mafoko** a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshosobanyo.

Ruri, metlholo ya botshelo mo diyunibesithing ga e fele! Batsadi ba ga Sodi ba ne ba isitse ngwana wa bona kwa sekolong gore a ye go ithuta, ba sa itse gore o iphetotse mosadi. O arogana sengwe le sengwe le Kanto e kete ke monna le mosadi. Sodi o ne a tswa mo lelapeng le le humileng mmu le matlakala. A tlhabile kgobe ka mmitlwa, a tsamaya ka koloi e e mabonomantle. Ka a ne a rata Kanto ka lerato la o ka swa nka go ja, a mo ruta go kgweetsa a ba a feleletsa a na le lokwalokgweetso. A mo rekela diaparo tse di tlhotlhwagodimo, a mo jesa dijo tse di rokotsang mathe. Kanto a nna kwa ga mothakga, a ba a lebala gore e ne e le gopane ya moikapari.

Letsatsi la Labotlhano le ne le tlhabile sentle le boitumelo bo phophoma mo dipelong tsa baratani. E le sebaka se ba kgonang go thuba kobo segole ba sa kgorelediwe ke ope. E ne e ka nna nako ya fa dikgomo di tlwaela mafulo fa Kanto a ne a tsena mo phaposing a tlhontse jaaka motho a swetswe ke mosadi. A fitlha a tlhaba Sodi ka dikgang tsa gore mogala o o neng o mmatla kwa dikantorong tsa baemedi ba baithuti, o ne o mmegela fa mmaagwe kwa gae a bakwa le badimo. Le fa Sodi a ne a utlwile botlhoko fa Kanto a gana go tsamaya le ena, a mo adima sejanaga sa gagwe, a ba a mo tlaletsa lookwane ... Kanto a retologa mo bolaong a betilwe ke pelo. A ipotsa gore Sodi a ka bo a boleletswe ke mang gore o ya Kagiso. Kana kgang e, e ne e le pipanapipe. Tota le ditsala tsa gagwe tsa boikanyo di ne di sa itse sepe. A ipotsa gore ke mang yo o ka bong a rothisitse mmutla madi.

Ya re a sa ntse a ile ka dikakanyo a thulamela, mme mo borokong a utlwa e kete Sodi o tseetse mongwe kgang, le fa a ne a mo utlwela kgakala.

E ne e ka nna diura di le pedi Kanto a tsamaile fa Nkope a tsena mo phaposing ya ga Sodi. Ka e ne e le lebaka ba sa bonane, ba tlamparelana ba bo ba atlana.

[*Dintelo,* DS Matjila le ba bangwe]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO

POTSO 3

Sekaseka papatso e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

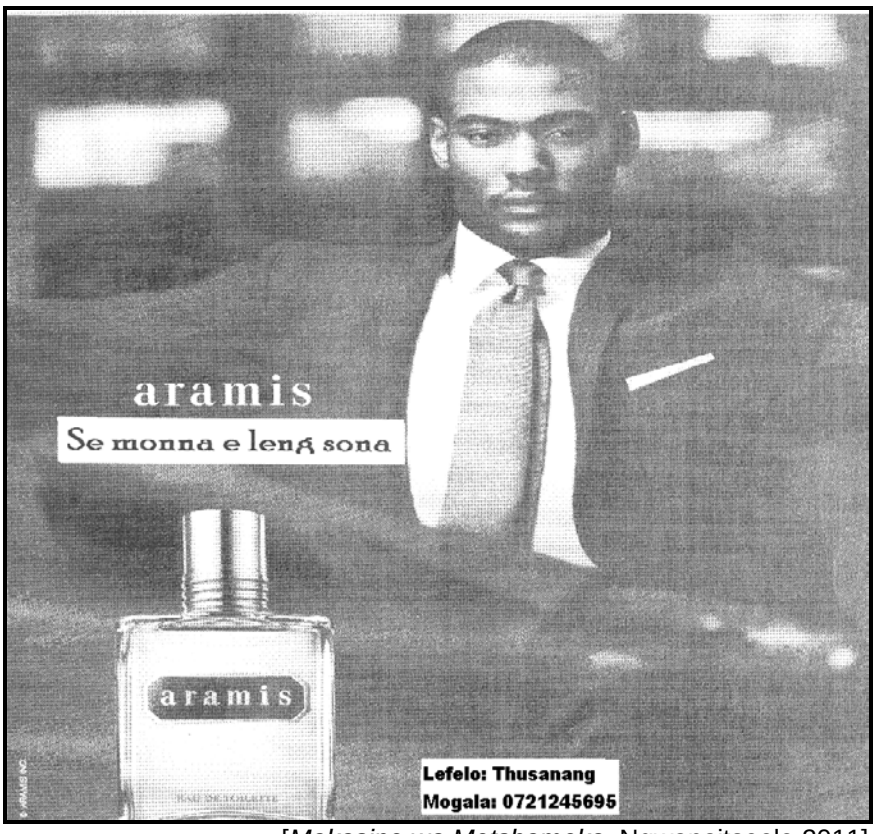

[*Makasine wa Metshameko,* Ngwanaitseele 2011]

3.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

Papatso e e fa godimo e lebisitse ...

A bomme le makgarebe.
B mongwe le mongwe fela.
C banna/makau.
D batho ba ba nkgang mofufutso. (1)

3.2 Ke kumo efe e e bapadiwang fa? (1)

3.3 A ke banna fela ba ba tshwanetseng go dirisa senkgisamonate sa 'Aramis'? (2)

3.4 Maikutlo a gago ke afe ka ga senkgisamonate se se mo papatsong? (2)

3.5 A papatso e, e na le kgogedi? (2)

3.6 Go ya ka wena, a senkgisamonate se ka tlisa bowena mo mothong? (2)
[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

[*Polatinamo*, Ralenala M le ba bangwe]

4.1 Tlhopha karabo e e nepagetseng ka go kwala tlhaka e e maleba A, B, C kgotsa D.

Motho yo o fa pele ga bana mo khathunung e e fa godimo ke ...

A lepodisi.
B motlhatlheledi.
C moruti.
D morutabana. (1)

4.2 Ke mafoko afe a a senolang fa sekolo se sa sireletsega? (1)

4.3 Ke eng sefatlhego sa motho yo o fa pele ga bana se itumetse? (2)

4.4 A karabo ya moithuti yo o arabang e nepagetse? (2)

4.5 Fa o bona ke eng se se thibelang bana ba babedi ba ba ka fa mojeng go se tseye karolo? (2)

4.6 A molaetsa wa mokhathunu o senotswe sentle? (2)
[10]

POTSO 5

Leba temana e e fa tlase, mme morago o arabe dipotso.

Kgabagare pelotshweu ya boela mannong. 'Rraago o re tlogetse, ngwanaka!' E le a ntlha a ga Moithui. A bega jalo, o ka itlhoma a begela motho a fatlhogile mo go lekaneng go ka tsantsabetsa boteng jwa pegi ya mothale oo, go bona gore jo bo tlaa sang le yona, bo mo tsholetse isago mang. Dikeledi tsa masisapelo tsa mo kaba molomo a sa re o tlaa ipoa motlhala sentle mo go morwae mabapi le pegi e. Mme e le gore o ne a sa ntse a tlaa re eng motho wa batho, ka mafoko ona a a weditse?

A nanoga mo a neng a tlhomile ka lengole teng, a ya go bapa le letlhabaphefo. Ka leitlho la nama a lebile kwa ntle e kete o boga bontle jwa marothodi a a phothoselang go tswa magodimong; ka leitlho la semowa a tshwere ka natla a phuruphutsha mogopolo wa gagwe. E le yona nako e a pitikololang ditsebe tsa padi ya botshelo jwa gagwe le mogatse, a di pitikolola ka bongwe ka bongwe, ka bonya. Gore fa go ka tshokane go na le dilabe mo go yona, dilabe tse di ka neng di na le seabe mo losong lwa ga mogatse, di itshenole gona jaanong ka motsi wa khularo ya gagwe. Gore e re a ya go mo latsa mmapa le borraagwemogolo, a dire jalo ka kitso ya go re ena, Moithui, o tlaa robalelwa ke ditlhokwa. A di senka ka pelo e ologa kgodu e khibidu. A di tlhoka. Jaanong a tloga a gakologelwa se mogatse o neng a mmegela sona kwa kokelong. A utlwa leina le le umakilweng le dumaduma mo tlhogong ya gagwe, madi a tabogela kwa tlhogong.

Ya re a diga matlho a fitlhela sefatlhego sa ga morwae se sa tlhamuketse manyaapelo.

[*Masaikategang a Magodimo,* JM Mekgwe]

5.1 Tlhopha karabo e e maleba ka go kwala tlhaka e e nepagetseng A, B, C kgotsa D.

'Rraago o re tlogetse, ngwanaka!'
Leina 'ngwanaka' mo polelong e e fa godimo le dirisitswe jaaka:

A Letlhaodi
B Leemedi
C Letlhalosi
D Lelatlhelwa (1)

5.2 Dirisa leemedi 'yona' mo dipolelong tsa gago jaana:

5.2.1 Sediri (1)
5.2.2 Letlhalosi la felo (1)

5.3 Kwala polelo e e latelang ka mokgwa wa kganetso.
A ya go bapa le letlhabaphefo. (1)

5.4 Dirisa lebotsi 'mang' mo polelong e o itlhametseng yona. (2)

5.5 Tsaya mafoko a a ntshofaditsweng mo dipolelong tse di latelang, mme o a dirise ka bokao jo bo farologaneng le jo bo mo temaneng.

5.5.1 Ka leitlho la **nama** a lebile kwa ntle e kete o boga bontle jwa marothodi a a phothoselang go tswa magodimong. (1)

5.5.2 Go bona gore jo bo tlaa sang le yona, bo mo **tsholetse** isago mang. (1)

5.6 Naya ditlhaloso tsa maele a a latelang jaaka a dirisitswe mo temaneng.

5.6.1 Pelo e ologa kgodu e khibidu. (1)

5.6.2 Go robalelwa ke ditlhokwa. (1)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 30
PALOGOTLHE: 70